

Maaseudun rakennemuutoksessa mahdollisuuksia

Leena Rantamäki-Lahtinen¹⁾, Anne Kumpulehto²⁾ Antti Hannukkala²⁾ Marja Uusitalo²⁾,

¹⁾*Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Taloustutkimus, 31600 Jokioinen,*

²⁾*Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Kasvintuotannontutkimus, 96900 Rovaniemi, etunimi.sukunimi@mtt.fi*

Tiivistelmä

Maatalouden toimintaympäristö muuttuu koko ajan. Maatalouden rakennemuutosten ja tukipolitiikan uudistusten vuoksi maatilojen määrän ennustetaan vähenevän voimakkaasti. Lisäksi toiminta keskittyy ja tilakoko kasvaa Lapin läänin alueella.

Yrittäjän ikä, tilan kannattavuuden lasku sekä tuotantovälineiden uusimisen tarve vaikuttavat yrittäjän mahdollisuuksiin tai halukkuuteen jatkaa maatilan toimintaa tai etsiä uusia tuotantovaihtoehtoja. Maataloudesta luopuvilla tiloilla on yleensä paljon sekä fyysisiä että henkisiä resursseja harjoittaa uutta elinkeinotoimintaa. Tulevaisuuden ennakointiin ja eri tekijöiden yhteisvaikutusten arviointiin ja päätöksentekoon yrittäjä kaipaa usein asiantuntijoiden tukea.

Multimaaseutu hanke tukee maataloja ja maaseutuyrityksiä selvittämällä tulevaisuuden toimintavaihtoehtoja ja antamalla neuvoja uuden toiminnan käynnistämiseksi. Neuvonnan ja tutkimuksen parissa työskentelevät asiantuntijat muodostivat hankkeessa tiimejä, joissa tutkimustieto ja käytännön osaaminen palvelivat yritystoiminnan kehittämistä. Samalla luotiin yhteistyömallia, joissa asiantuntija- ja tutkimusorganisaatiot kytkettiin entistä tiiviimmin uusien toimialojen ja yritystoiminnan kehittämiseen. Tällaisessa tiimityöskentelymallissa voidaan tutkimustakin suunnata uusiin haasteisiin ja parantaa sen vaikuttavuutta. Neuvonnan ja tutkimuksen räätälöimä toimintasuunnitelma on hyvä startti uuteen yrittäjyyteen.

Hankkeen aikana on selvinnyt, että on tarkoituksenmukaista tehdä toimialaselvityksiä, jotka tukevat hankkeen toteuttamista tuottamalla informaatiota ja antamalla välineitä kehittämistyöhön. Pelto- ja bioenergiaselvityksen tavoitteena oli tutkia Lapissa menestyvien peltokasvien soveltuminen biokaasutuotannon raaka-aineeksi sekä biomassan että laadun osalta. Peltoenergiatutkimuksessa erilaisten kasvien tuottokykyä verrattiin ruokohelpeen. Lisäksi selvitettiin laajemmin bioenergian käyttömahdollisuuksia. Maaseutumatkailu on kehittyvä toimiala Lapissa. Matkailu liittyy lähes kahteen kolmasosaan käynnistyvistä yrityshankkeista. Selvityksen tavoitteena oli laatia toimintamalleja matkailupalveluiden tuotantoon sekä osoittaa kannattavuuden edellytykset ja menestystekijät. Lisäksi selvitettiin emolehmätuotannon ja lihan jatkojalostuksen reunaehdot ja toteuttamis- ja kannattavuusedellytyksiä koko tuotantoketjussa. Toimialaselvitysten hyöty kohdistuu ensisijaisesti hankeyritysten kehittämiseen, mutta tieto on jatkossa hyödynnettävissä myös muiden maaseutuyritysten toiminnan kehittämisessä.

Asiasanat: maaseudun rakennemuutos, maaseutuyrittäjyys, kehittyvät toimialat

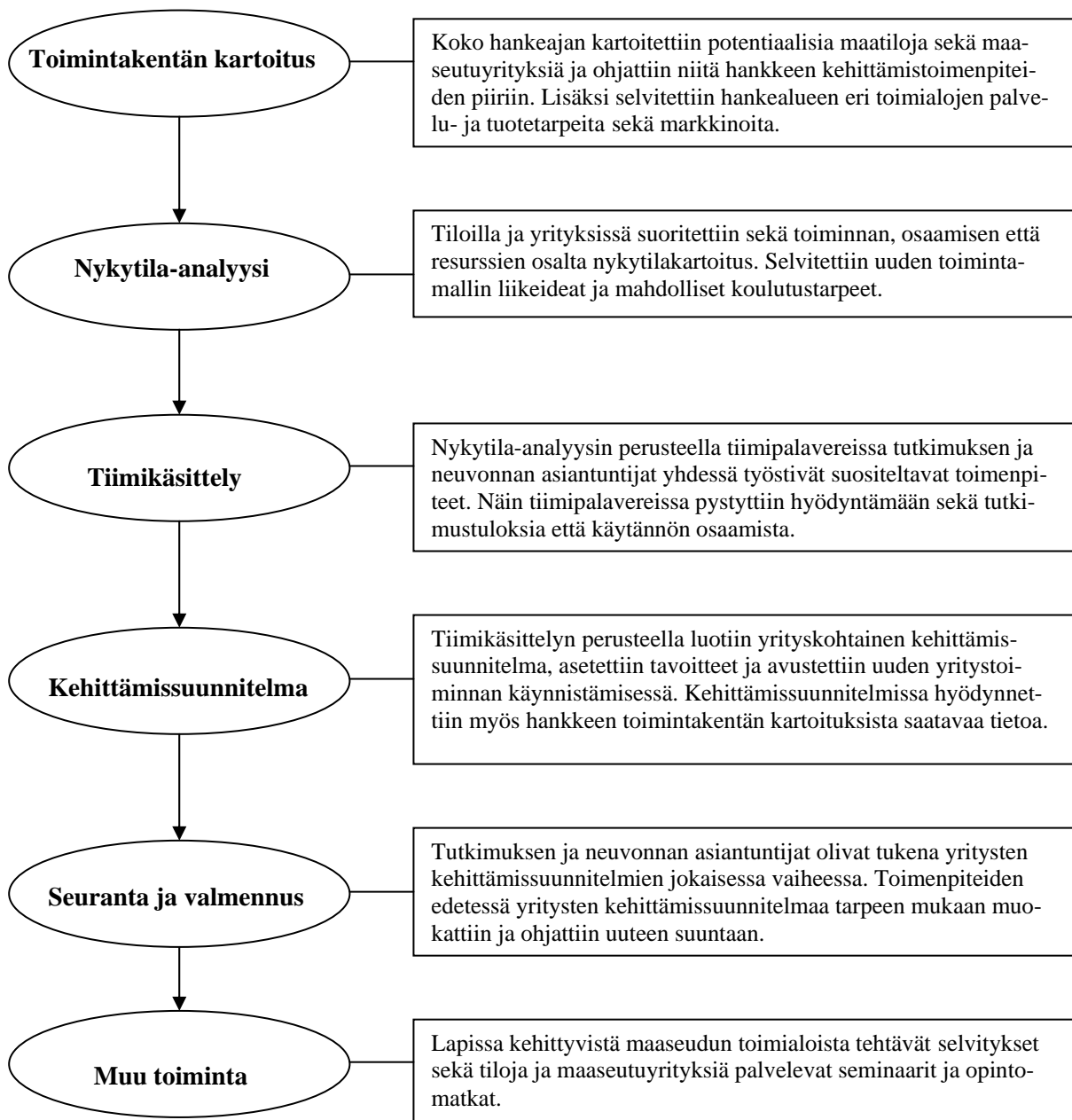
Johdanto

Hankkeen tavoitteena oli luoda uusia elinkeinollisia mahdollisuuksia maataloille sekä maaseutuyrityksille ja ohjata siten taantuvien alueiden rakennemuutosta.

Tilojen elinkeinojen ja uusien toimialojen kehittäminen perustuu pitkälti palvelujen ja tuotteiden kysyntään Lapin väestö- ja matkailukeskuksien muodostamilla markkina-alueilla, jotka ovat maakunnan alueellisia vetureita. Hankkeessa pyrittiin tarve- ja kysyntälähtöisyyteen sekä uusien tuotantomahdollisuuksien kartoituksessa, tuotekehityksen edistämässä, tuotannon logistiikan kehittämisessä, markkinointi- ja tuotanto-osuuskuntien perustamisessa että yrittäjien vuorovaikutuksen lisäämisessä.

Aineisto ja menetelmät

Hankkeeseen osallistuvien maatilojen sekä maaseutuyritysten osalta selvitettiin uudet elinkeinolliset vaihtoehdot ja avustettiin uuden yritystoiminnan käynnistämistä. Esimerkkiyrityksille luotiin toimintamalli asiantuntijoiden kanssa (Kuva 1).

Kuva 1. Kaavio hankkeen toimintamallista.

Tulokset ja tulosten tarkastelu

Lapin maaseutuyrityksistä 70 prosenttia on maaseudun pienyrityksiä, jotka voidaan jakaa kolmeen ryhmään: perustuotantotiloihin, monialaisiin tiloihin ja muihin maaseudun pienyrityksiin. Lapin TE-keskuksen alueella on koko maahan verrattuna suhteessa eniten monialaisia tiloja, ja niiden määrä on edelleen kasvussa (Taulukko 1). Kaikkiaan 45 prosenttia lappilaisista aktiivituloista harjoittaa myös muun toimialan yritystoimintaa. Perinteisen maa- ja metsätalouden rinnalle on tilan toimintaa monipuolistamaan tuotu mukaan mm. tuotteiden jatkojalostamista ja matkailupalveluja. Maaseutuyritysten toimialat vaihtelevat selvästi eri seutukuntien välillä (Taulukot 2 ja 3).

Energiayrittäjäyys on merkittävä vaihtoehto maaseudun toiminnoissa. Hankkeen puitteissa alettiin selvittää peltobioenergiakasvien soveltuvuutta sekä biokaasun tuotantoon että polttoon Lapin olosuhteissa. Kokeita on tehty sekä Rovaniemellä että Kittilässä. Ensimmäiset tulokset osoittavat, että kasvilajien välillä on selviä eroja käytettävyydessä energiatuotannossa (Taulukot 4 ja 5).

Lapin kehittyvistä toimialoista saatiin tietoa, jota tarvitaan taustatiedoksi maaseutuyritysten muutosohjauksessa.

Taulukko 1. Lappilaisen maaseudun pienyritysten rakenne vuosina 2000 – 2005 (Maaseudun pienyritysrekisteri, Tilastokeskus, Tike, MTT).

	2000*	2002/2003	2004**/2005
Perustuotantotilat	1 698	1 277	1 058
Monialaiset tilat	497	795	864
Ilman maatilakäytäntää toimivat maaseudun pienyritykset	3 853	3 848	4 483
Yhteensä	6 048	5 920	6 405

* Monialaisten tilojen luokitukselta puuttui vuonna 2000 porotalous, muina vuosina se on huomioitu. ** Maaseudun pienyritysrekisterin aluejakoa päivitettiin vuonna 2004.

Taulukko 2. Maaseudun elintarvikealan yritykset seutukunnittain 2004 (Maaseudun pienyritysrekisteri, Tilastokeskus, Tike, MTT).

seutukunnat	yrityksiä kpl	henkilöstö HTV	liikevaihto 1000 €	henkilöstö/ yritys	liikevaihto/ yritys
191 Rovaniemen sk	14	16	1760	1,13	126
192 Kemi-Tornion	9	13	918	1,39	102
193 Torniolaakso sk	5	18	2 515	3,52	503
194 Itä-Lapin sk	8	22	1 505	2,79	188
196 Tunturilapin sk	14	16	16 24	1,17	116
197 Pohjois-Lapin sk	17	34	3 713	1,99	218
kaikki	67	119	12 036	1,77	180

Taulukko 3. Maaseudulla sijaitsevat matkailu- ja virkistyspalvelualan pienyritykset seutukunnittain 2004 (Maaseudun pienyritysrekisteri, Tilastokeskus, Tike, MTT).

seutukunnat	yrityksiä kpl	henkilöstö HTV	liikevaihto 1000 €	henkilöstö/ yritys	liikevaihto/ yritys
191 Rovaniemen sk	65	100	8781	1,54	135
192 Kemi-Tornion	57	90,1	7698	1,58	135
193 Torniolaakso sk	32	52,7	4107	1,65	128
194 Itä-Lapin sk	55	94,5	7842	1,72	143
196 Tunturilapin sk	170	310,2	25563	1,82	150
197 Pohjois-Lapin sk	109	265,2	22621	2,43	208
kaikki	488	913	76613	1,87	157

Taulukko 4. Monivuotisten bioenergiakasvien sato Rovaniemellä ja Kittilässä 2007.

Kasvilaji	Sato kgka/ha	Sato kgka/ha
	Rovaniemi	Kittilä
Timotei (Iki)	11 723	5 736
Nurminata	9 770	7 821
Ruokonata	10 383	5 993
Ruokohelpi	10 513	5 059
Rehukattara	0	2 212
Niittyurmikka	3 635	3 028
Puna-apila	7 609	2 976
Timotei (Grinstad)	11 607	6 005
Nurminata, poltto	10 120	
Ruokonata, poltto	11 293	
Ruokohelpi, poltto	9 352	
Rehukattara, poltto	2 503	

Taulukko 5. Yksivuotisten bioenergiakasvien sato Rovaniemellä ja Kittilässä 2006 – 2007.

Kasvilaji	Sato kgka/ha	Sato kgka/ha
	Rovaniemi	Kittilä
Ital. raiheinä	5 826	3 247
West. raiheinä	6 343	4 224
Naattinauris	3 067	2 058
Rehurapsi	2 475	1 552
Ohra	3 221	7 259
Kaura	2 376	5 795
Ruis	4 705	2 573
Ruisvirna	3 045	1 663
Ohra, poltto	5 245	
Kaura, poltto	5 709	
Hamppu, poltto	5 500	1 114

Johtopäätökset

Monialaisuus kertoo osaltaan siitä, että lappilaisilla maatiloilla on kyky omaksua uusia toimintatapoja. Muutosohjausta ja tukea kuitenkin tarvitaan, koska uuden toiminnan käynnistäminen edellyttää melko isoja investointeja. Erityisesti elintarvikkeiden jatkojalostus ja matkailu vaativat perusmaatalouteen verrattuna toisenlaisia tapoja tehdä tuotekehitystä, markkinoida ja myydä tilan tuotteita ja palveluja. Keskeistä on kasvavien markkinoiden tunnistaminen ja taantuvien alueiden kehittäminen.

Maatilojen ja maaseutuyritysten toimintamalleja on pyrittävä tarkastelemaan seutukunnittain, koska Lapin olosuhteen voivat vaihdella eri osissa hyvinkin paljon, eikä toimintaympäristö ei ole kaikkialla samanlainen. Maaseutuyrityksen sijainti ei sinällään vaikuta yrityksen menestymiseen, vaan oleellista on valita ympäristöön soveltuvat tuotteet ja toimintatavat, minkä poronlihan ja matkailun alueellinen keskittyminen maakunnan harvaan asuttuihin pohjoisosiin osoittaa. Kysyntä, asiakkaat ja kilpailu syrjäisillä seuduilla ovat erilaisia kuin kaupunkien läheisyydessä. Tämä on liiketoimintaa suunniteltaessa otettava huomioon ja valittava sopivat kohderyhmät sekä tuotteet ja palvelut. Kaikkien ei kannata tehdä samaa, vaan tuotteet kannattaa erilaistaa ja räätälöidä erilaisille toisiaan täydentäville asiakasryhmille.

Biomassan tuottaminen Lapin pelloilla oikean kasvilajivalintojen jälkeen bioenergian raaka-aineeksi on alustavien tutkimusten mukaan yksi tuotantovaihtoehto Lapin maatiloilla. Tuotannon kannattavuuteen vaikuttaa vielä merkittävästi tukipoliittiset ratkaisut.

Hankkeen tulokset osoittavat, että maatalouden rakennemuutoksessa on myös mahdollisuuksia.